

הבדיחה
ויחסה ללא-מודע

זיגמונד פרויד – מבחר כתבים, ג

מהדורת רסלינג—מרכז מינרבה ע"ש פרנץ רוזנצווייג

עורכי הסדרה

ד"ר יצחק בנימיני

עידן צבעוני

עורך מדעי לסדרה

ד"ר ערן רולניק

Sigmund Freud, Selected Works in Hebrew - III

Edited and published by Resling Publishing and The Franz Rosenzweig Minerva
Research Center, The Hebrew University of Jerusalem

Series Editors: Dr. Itzhak Benyamini and Idan Zivoni

Academic editor of the series: Dr. Eran J. Rolnik

הבדיחה ויחסה ללא-מודע

זיגמונד פרויד

תרגום מגרמנית רן הכהן
עריכה מדעית ד"ר יוסף שוורץ, ד"ר ערן רולניק

רסלינג

Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten (1905)

Sigmund Freud

Translated by Ran HaCohen

Academic editors: Dr. Yossef Schwartz and Dr. Eran J. Rolnik

Introduction: Dr. Itzhak Benyamini

Cover Design: שועל | Shual.com

Copy editor: Stavit Sinai

Rights for translation given by:

Sigmund Freud – "DER WITZ UND SEINE BEZIEHUNG ZUM UNBEWUSSTEN" (1905)

aus: Gesammelte Werke in 18 Bänden, Band VI

© Copyright 1948 by Imago Publishing Co., Ltd., London.

Mit Genehmigung der S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main.

© RESLING Publishing, 2007

Resling, Itamar Ben-Avi 3, Tel-Aviv 64736

www.resling.co.il

Printed in Israel, 2007

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני,
אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה
אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

עיצוב עטיפה: שועל | Shual.com

סדר דפוס: עופר בנימיני

עריכת לשון: סתונית סיני

www.resling.co.il

רסלינג, איתמר בן-אבי 3, תל אביב 64736

טל: 03-6956704 פקס: 03-6956761

נדפס בדפוס חדקל בע"מ, תל אביב

© כל הזכויות שמורות להוצאת רסלינג

נדפס בישראל, 2007

תוכן העניינים

יצחק בנימיני **הקדמת העורך - עבודת הבדיחה** / 7

א החלק האנליטי

I **הקדמה** / 23

II **טכניקת הבדיחה** / 33

III **מגמות הבדיחה** / 115

ב החלק הסינתטי

IV **מנגנון ההנאה והפסיכוגנזה של הבדיחה** / 147

V **מניעי הבדיחה - הבדיחה כהליך חברתי** / 171

ג החלק התיאורטי

VI **יחסה של הבדיחה - לחלום וללא-מודע** / 193

VII **הבדיחה וסוגי הקומי** / 215

ביבליוגרפיה / 275

זיגמונד פרויד - מקורות בתרגום לעברית / 277

עבודת הבדיחה

הקדמת העורך

יצחק בנימיני

פרסום הספר הבדיחה ויחסה ללא-מודע (1905, *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten*) מאפשר לקורא העברי מפגש ראשוני בשפתו עם אחת היצירות הייחודיות בגוף-הטקסטים הפרוידיאני, שלא לומר המאתגרות ביותר מבחינה תרגומית. במהלך חייו של פרויד הוונחה היצירה קמעה והמתינה בכיישנות לתורה, אולם מאז מות המחבר זוכה הבדיחה לעדנה של קריאה מחודשת, המוצאת בה את פרויד המוקדם מפסל בעדינות ובשקדנות את תיאוריית הלא-מודע שלו ואת הבנתו את היחס בין התרבותי ללא-מודע.

מתוך הקריאה בפירוש החלום (1900) ואף במכתבי פרויד לפליס מהשנים 1887-1904 אנו למדים שפרויד חיבר את היצירה מתוך תגובה לאחר, בין אם היה זה וילהלם פליס (Fließ) חברו ובין אם הייתה זו דרישתה של הבדיחה עצמה, אשר אותה ידע להעריך וממנה התענג רבות. מכתבו¹ של פרויד מ-11 בספטמבר 1899

---

1. ראו מכתב מ-11 בספטמבר 1899: Sigmund Freud, *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess 1887-1904*, trans. and ed. Jeffrey Moussaieff Masson, Cambridge and London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1985, p. 371; S. Freud, *Sigmund Freud Briefe an Wilhelm Fliess 1887-1904* (Ungekürzte Ausgabe), Herausgegeben von Jeffrey Moussaieff Masson, Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1986, S. 407

מתייחס לתלונה של פליס ביחס לנאמר בכתב היד של פירוש החלום, ואותה תלונה אף מצוטטת בהערת שוליים במהדורה הראשונה של ספר זה: "שהחולם נראה לעתים קרובות שנון (witzig) מדי".² פרויד אף מרחיב בהערה את תגובתו ומוסר כמעט מילה במילה את מה שאנו מוצאים במכתבו:

הקורא והמבקר הראשון של ספר זה [פליס] טען כנגדי, וקוראים מאוחרים ילכו מן הסתם בעקבותיו, "שהחולם נראה לעתים קרובות שנון מדי". זה נכון כל עוד הדברים מתייחסים אל החולם בלבד; יש בו תוכחה רק כשהם מוחלים על מפרש החלום. במציאות אינני מתיימר לטעון לתואר "שנון"; אם חלומותי שנונים, לכאורה, אין הדבר תלוי באישיותי, אלא בתנאים הנפשיים המיוחדים שבהם נעשית מלאכת החלום, והדבר קשור קשר הדוק לתיאוריה של השנייה והקומי.³

תלונתו של פליס איימה למעשה על אופן הפרשנות של פרויד את החלומות. בעיני פליס, ההצגה של דברי החולם אצל פרויד נראית יותר מדי משעשעת, כביכול מתוך הנחה שפרויד קורא לתוך פרשנות החלום את עולמו הרוחני-תרבותי. כפי שפרויד מציג זאת, התלונה שלחה אותו לחקור את היחס ההדוק בין החלום לבדיחה כדי למצוא את הדמיון אך גם את הפער ביניהם. יתר על כן, גם אם פרויד מסתייג מהמסקנות הביקורתיות של פליס בנוגע לסמכותו כפרשן של חלומות, הוא נוטה ללכת צעד אחד קדימה עם תלונתו ולהניח שהחלום במקורו, ולא רק באופן פרשנותו, כנוי כבדיחה.

---

2. זיגמונד פרויד, פירוש החלום, תרגום: רות גינזבורג, תל אביב: עם עובד, 2007, עמ' 301 הע' (המתרגמת בחרה לתרגם ל"שנון" ו"שנייה" את מה שאנו מתרגמים בספר הנוכחי כ"מברח" ו"בדיחה").

3. שם, שם.

ייתכן שחשדנותו של פליס עלתה בעקבות היכרותו הקרובה את פרויד ואת עולמו התרבותי ובעקבות מכתבו של פרויד אליו, שבו הוא מתאר את אוסף הסיפורים היהודיים המבדחים שהוא מלקט (בדיוק באותו האופן שליקט חלומות לקראת חיבור פירוש החלום). במכתבו של פרויד לפליס מ־22 ביוני 1897 הוא כותב בבדיחותא ששניהם משולים לשני שנוררים (במקור ביידיש), האחד בתחום הביולוגי והשני בתחום הפסיכולוגי, ואפרופו כך הוא מוסיף "אני מודה שבזמן האחרון הקמתי אוסף של סיפורים יהודיים עמוקי משמעות".⁴ המשיכה האישית של פרויד לבדיחה מתבטאת גם בפירוש החלום: "אפשר לזהות בחומר שממנו נטווה החלום שתי אנקדוטות יהודיות משעשעות (lustigen), מאלה הטומנות בחובן חוכמת חיים עמוקה, ולעיתים מרירה, שאנו אוהבים לצטט בשיחות ובמכתבים".⁵ משמע שהעבודה על החלום והעבודה על הבדיחה היו חופפות בהתהוותן ובמהותן (יחד עם איסוף הנתונים על ההתגשמות של הלא־מודע בטרויאל, כפי שבוטאו ביצירתו הפסיכופתולוגיה של חיי היום-יום מ־1901).

ברבות השנים הציג מחבר הבדיחה ויחסה ללא-מודע עמדה מרוחקת במקצת כלפיה. כך לדוגמה בחלק שדן בחלום בהרצאות המבוא לפסיכואנליזה (1916-1917) – בהרצאה "אי־ודאויות ודברי ביקורת" – פרויד חוזר למוטיב התלונה של פליס: "לא קל הוא כל עיקר להכריע, אם לפנינו בדיחה או חלום. [...] אך מניין דמיות מפליאה זו? שאלה זו גרמה לי בשעתה לסטות מעט מדרכי, שכן

4. מכתב מ־22 ביוני 1897: S. Freud, *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess*, p. 254. בתרגום לעברית של פירוש החלום, כמו בתרגום לאנגלית ובמהדורה הגרמנית של כתבי פרויד, ישנה הפניה ל־12 ביוני 1897, אך העורך של מכתבי פרויד לפליס מציין שזו טעות בתאריך.
5. ז' פרויד, פירוש החלום, עמ' 220-221.

אילצה אותי לעיין בבדיחה עצמה עיון מדוקדק".⁶ כלפי עמדה חד-משמעית זו של פרויד ביחס לדואליות בין הדרך לבין הסטייה ממנה, נטייתנו כיום היא שלא לקבלה באופן גורף. למעשה, השבילים הצדדיים כביכול הם אלה שאפשרו למייסד של פרקטיקת השיח הפסיכואנליטי (על פי מישל פוקו)⁷ להמשיך לסלול את דרך המלך בהבנת הלא-מודע. ידועה למשל התייחסותו האמביוולנטית ליצירותיו שלו, המטא-פסיכולוגיות, שהיוו את התשתית לעבודתו כולה, בין אם אלו יצירותיו המטא-פסיכולוגיות הגדולות שחוברו במהלך מלחמת העולם הראשונה ושאת חלקן הוא השמיד, ובין אם זו יצירתו המוקדמת מהעיון מתווה לפסיכולוגיה מדעית (1895,

6. ז' פרויד, מבוא לפסיכואנליזה (1916-1917), תרגום: חיים איזק, תל אביב: דביר, 1988, עמ' 160 (ההרגשה שלי – י.ב.). השוו לנאמר בטקסט האוטוביוגרפי: ז' פרויד, "דיוקן עצמו" (1925), טוטס וטאבו ומסות אחרות, תל אביב: דביר, 1988, עמ' 313; וכן בהרצאות "על הפסיכואנליזה" (1909): "עיוני בכעיות הטכניקה הפסיכואנליטית אילצני לעסוק גם בטכניקה של יצירת הבדיחה" (ז' פרויד, "על הפסיכואנליזה", שם, עמ' 163). השוו גם לנאמר בפרק V בספר הנוכחי, שבו ישנה התייחסות עקיפה לתלונתו של פליס.

7. מישל פוקו, בהרצאתו "מהו מחבר?" (1969), מכנה את פרויד ומרקס "מייסדים של פרקטיקת שיח": "מה שמייחד מחברים אלה הוא שהם אינם רק המחברים של יצירותיהם ושל ספריהם; הם ייצרו משהו נוסף: את האפשרות ואת כללי ההיווצרות של טקסטים אחרים. [...] פרויד אינו רק המחבר של ה־*Traumdeutung* [פירוש החלום] או של הבדיחה ויחסה ללא-מודע; מרקס אינו רק המחבר של המניפסט או של הקפיטל: שניהם יסרו אפשרות בלתי מוגבלת של שיחים" (מישל פוקו, "מהו מחבר?", בתוך רולאן בארת, מות המחבר / מישל פוקו, מהו מחבר?, תרגום: דרור משעני, תל אביב: רסלינג, 2005: 48). מה שמייחד כל אחד ממחברים אלה הוא כינון פרקטיקת שיח שלמה, ובכך הם מאפשרים את כל ההבדלים הפרשניים ביחס לטקסטים שלהם: "לומר שפרויד יצר את הפסיכואנליזה, אין פירושו של דבר (אין זה רק פירושו של דבר) לומר שאפשר למצוא אצל אברם או אצל מלאני קליין את הרעיון של הליברו או את טכניקת הפרשנות של החלומות, אלא שפרויד הפך לאפשריים מספר מסוים של הבדלים ביחס לטקסטים שלו, למושגים שלו ולהיפותוזות שלו, הנובעים כולם מן השיח הפסיכואנליטי עצמו" (שם, 49-50).

התגלתה בשנות ה-50), שבימינו אנו נוהגים להפוך ולהפוך בה. במידה מסוימת ניתן לראות בהבדיחה ניסיון מוקדם לכנות מודל תיאורטי המשלב דיון מטא-פסיכולוגי על מבנה האני והתהליכים הנפשיים שהוא חווה עם דיון על מיקומו של האני בתוככי הסדר החברתי-תרבותי-סמלי, כך שניתן אף לומר ש"אופן טיפולו של פרויד בבדיחה נהפך במובנים רבים לאב-טיפוס של אמירותיו על התהליכים והפעילויות של האני, כפי שהוגדרו במרוצת הזמן".⁸

הדיון על המגע שבין הלא-מודע, המתגלם בסימפטומים של האני, לבין הסדר החברתי החל לבצבץ אם כן כבר אצל פרויד המוקדם של הבדיחה. לאחר שפרסם את יצירתו הגדולה (פירוש החלום), הוא התפנה כדי לעבוד על שתי יצירותיו הגדולות הבאות ולפרסמן: ב-1901 את פסיכופתולוגיה של חיי היום-יום, וב-1905 את הבדיחה. כפי שהדגיש זאת במיוחד ז'אק לאקאן,⁹ בשלוש היצירות אנו מוצאים חקירה של הלא-מודע בהקשריו המבניים והלשוניים, כלומר חקירת האופנים שבהם הלא-מודע מושתת על לוגיקה "חיצונית", כמו גם האופן שבו המבניות הלשונית

8. ריצ'רד וולהיים, פרויד, תרגום: מרים קראוס, תל אביב: דביר, 2001, עמ' 120.
 9. ז'אק לאקאן, שבתחילת שנות ה-50 שם דגש על מבניות ולשוניות הלא-מודע הפרוידיאני, תבע במיוחד את החזרה לשלוש היצירות הללו של פרויד. כך כבר בהרצאתו "הפונקציה והשדה של הדיבור והשפה בפסיכואנליזה" (1953) (Jacques Lacan, *Ecrits*, trans. Bruce Fink, London: W.W. Norton, 2006, pp. 223-224).
 כעבור מספר שנים הרחיב לאקאן את דיונו על הבדיחה בסמינר תצורות הלא-מודע (1957-1958), במיוחד בשיעורים הפותחים את הסמינר, תוך כדי התעכבות על הבדיחה הידועה של היינה על הפמיליונר (ראו סעיף 1.II בספר הנוכחי) (*J. Lacan, Les formations de l'inconscient: Le séminaire – Livre V, texte établi par Jacques-Alain Miller, Paris: Éditions du Seuil, 1998*).
 במקביל, בשנת 1957 מעביר לאקאן את הרצאתו "ערכאת האות", שבה מתקיים דיון ביחס לבדיחה על אודות שני יהודים הנפגשים בתחנת רכבת בגליציה (ראו סעיף 6.II בספר הנוכחי), כמו גם ביחס לתפיסתו של פרויד את דמותו של השלישי בבדיחה, ומכאן האחר (J. Lacan, *Ecrits*, pp. 435-437).

מתגלמת בסימפטומים של החלום ובחיי היומיום (בפליטת הפה, פליטת הקולמוס, שכחה, סיכול שמות ועוד). אלא ששתי היצירות הראשונות מספרות לנו על הסימפטומים של האני הקליני, ואילו בהבדיחה אנו מוצאים לראשונה תיאור מפותח ועשיר של המאפיינים הלא מודעים ביצירה תרבותית/אמנותית. מנפלאות הבדיחה שהיא נמצאת בתחום הביניים שבין האני, הסדר החברתי/תרבותי והזולת; היא מוכיחה עד כמה הלא-מודע אינו שוכן בדד בנפשו של האני. מהבחינה הזו הבדיחה הנה תחנה ראשונה וחשובה ברשימה נבחרת של יצירות פרוידיאניות על היחס בין הסובייקט, הלא-מודע והתרבות, דוגמת טוטם וטאבו (1913), פסיכולוגיה של ההמון ואנליזה של האני (1921), עתידה של אשליה (1927), ובמיוחד תרבות בלא-נחת (1930), שיש בה חזרה למוטיב של התגובה הסובייקטיבית ללחץ של התרבות לרסן את הדחפיות. ייתכן שמאמרו המאוחר של פרויד "ההומור" ¹⁰ משנת 1928, שבו הוא מנסח מחדש את תפיסת הבדיחה והקומי בעקבות תובנותיו המאוחרות לגבי כפיפותו של האני לעל-אני, ממשיך מאותה נקודה שבה הפסיק פרויד המוקדם יותר בהבדיחה, כשהחל לייצר תיאוריה מטא-פסיכולוגית על האני מתוך האופן שבו הוא פועל בתוך פרקטיקה תרבותית כמו הבדיחה.

בחקר הבדיחה מורגשת בראש ובראשונה אהבתו של פרויד אליה וכן ניכרת בו השפעת הקריאה במספר מחקרים אקדמיים בני תקופתו המכילים ניסיון לתארה ולאבחנה. ברקע של הכתיבה הפרוידיאנית הזו מצוי גם הדיון במסורת הרומנטית הגרמנית על ה-Witz (בדיחה, חידוד, שנינה) כמשהו המתגבש באופן

10. ז' פרויד, "ההומור" (1928), מעשה היצירה בראי הפסיכואנליזה: על ההשפלה של חיי האהבה ומסות אחרות, תרגום: אריה בר, תל אביב: דביר, 1967, עמ' 219-251.

תרבותי מתוך הטקסט העממי לכדי יהלום מזוקק וחסכוני תוך שימור הפראיות העממית. ניתן להבין את תיאור הגיבוש הזה והאידיאליזציה שלו כמעין תהליך של *Aufhebung* (שימה-לעל) הגליאני, כפי שטוענים לקולברת וננסי בספרם על התיאוריה הספרותית ברומנטיקה הגרמנית.¹¹

כנגד רקע תרבותי זה שפרויד היה מעורה בו (אף על פי שהוא ממעיט להציגו בספר), הוא יונק מהרקע התרבותי היותר ביתי שלו, כלומר מהמסורת של הברחנות היהודית שמקורה ביהודי מזרח אירופה (שכוננו בזלזול *Ostjuden*) ובמצוקתם החומרית והפוליטית לצד הנוצרים.¹² פרויד, היהודי הווינאי שמקורו המשפחתי במזרח, אוסף בדיחות אלה, אולי ממקור ראשון, אבל במיוחד מלקט אוספים של בדיחות יהודיות, שרבים מהם הודפסו בגרמנית לאורך המאה ה-19. כפי שמציין ההיסטוריון סנדרור גילמן,¹³ פרויד אינו מביא אותן בגרסתן ה"פראית"-יידית, אלא דרך הקנוניזציה והליטוש הגרמני שלהן באותם אוספים, תחת הצגתן כ-*Witz* במובן הגרמני ביותר שלו (וגם הרומנטי שלו), אך בשימור השאריות היידיות שמפגשן עם הגרמנית יוצר את הניאולוגיזמים המברחים.

11. Philippe Lacoue-Labarthe and Jean-Luc Nancy, *The Literary Absolute: The Theory of Literature in German Romanticism*, trans. Philip Barnard and Cheryl

Lester, Albany: State University of New York Press, 1988, pp. 52-58

12. ראו את ספרו הידוע של דרויאנוב המקבץ את ההומור היהודי (אירופאי) בשלושה כרכים מענגים. הספר ראה אור לראשונה ב-1939: דרויאנוב, 1900 הבדיחה והחידוש: ספר הספרים של ההומור היהודי (3 כרכים), תל אביב: רביר, 2000. ראו גם הצגה מסכמת של המאפיינים של הברייחה היהודית בהבדיחה אצל ע"ע סימון, "זיגמונד פרויד היהודי", בתוך: עצרת פרויד – ליום הולדתו המאה, ירושלים: מאגנס, תשי"ז, עמ' 81-82.

13. S. L. Gilman, "Jewish Jokes: Sigmund Freud and the Hidden Language of the Jews", *Psychoanalysis and Contemporary Thought*, vol. 7, n. 4 (1984): 591-614

מקור ספרותי נוסף שבו משתמש פרויד הנו הפרוזה הערמומית-אירונית של היינריך היינה, אשר לגביו כאדם וכמשורר יהודי-גרמני יש לו בוודאי פינה חמה בלב. וכך, כדי להדגים את "עבודת הבדיחה" (על משקל "עבודת החלום"), שבה למשל עיבוי של מילים יוצר מילת הכלאה, פרויד פותח את ספרו עם בדיחה פרדיגמטית תוצרת היינה. השנינה מוצגת על ידי דמותו של הירש-היאצנית היהודי (מופיע בפרק "חמי לוקה" בציורי מסע), המספר כיצד שהה אצל סלומון רוטשילד שהתייחס אליו באופן פמיליונרי (ראו סעיף II.1 בספר הנוכחי). הפער החברתי מתגלם בהכלאה המילולית הזו של שתי הרמות: המיליונרי-היהודי-גרמני אל מול השנוררי-פמיליארי-עממי-ידישאי.

בעקבות בדיחות יהודיות אלו פרויד מתעכב על אופייה של התרבות היהודית הברחנית כבעלת אירוניה-עצמית וכמבטאת חתרנות הן כלפי הגוי והן כלפי ערכיה הקדושים ביותר, כל זאת מעצם הימצאותה תחת דיכוי חיצוני ופנימי מתמיד. מכאן ניתן לתהות שמא הפרקטיקה הפרוידיאנית עצמה הנה יהודית, לא במובן האורתודוכסי אלא בהיותה *witzig*? אולם ראוי לציין שההזכרה של הבדיחה היהודית לא נבעה מעמדה הזדהותית-פרטיקולריסטית בהכרח. בתארו בדיחה יהודית, שאותה הוא מגדיר כסקפטית, על שני יהודים הנפגשים בתחנת רכבת בגליציה (ראו III.4), הוא רואה בה מופת כללי להבנת היחס בין האמת לשקר והוודאות שלנו ביחס לכך. וכך, גם לגבי בדיחה אחרת הלוועגת לשני יהודים מגליציה הנפגשים בבית מרחץ (ראו II.6), פרויד מדגיש: "שוב בדיחת יהודים, אבל רק הקליפה בה היא בעלת גוון יהודי, הגרעין הוא כלל-אנושי". זו אולי הקוסמופוליטיות הטבועה באותה יהודיות אירופאית נשכחת, ששרדה באמצעות גלגול דמותו של הירש-היאצנית בדמותם הנוירוטית של וודי אלן, ג'ורג' קונסטנזה ולארי דייוויד.

פרויד מבקש להעמיד בספרו תיאוריה של הבדיחה והקשר שלה ללא-מודע מתוך הריבוי הכאוטי כמעט של צורות הבדיחה ואפשרויות הגדרתה. כפי שטוען סמואל ובר,¹⁴ התיאוריה הפרוידיאנית נוטה להיות עמומה עד היום ולאפשר את ההפיכה המתמדת בה מכיוון שהיא בלתי מתכלה ומכילה כבר בתוך עצמה את הפירוק של ההכניה הפנימית של התיאוריה ביחס לעושר של הלא-מודע, הקליניקה והתרבות. אפשר אף לטעון שהכתיבה הפרוידיאנית אינה רק מגיבה לאסוציאציות החופשיות של המטופל, אלא היא עצמה נכתבת כסדרת-כתיבה אסוציאטיבית שבה המחבר מחפש את דרכו בגיבוש הניסוח התיאורטי. הדבר בולט בלא מעט טקסטים ובמיוחד באלה שבהם פרויד מנסה לחוג סביב ממשותה של מילה גרמנית מסוימת, דוגמת ה-Witz, שאת המשמעויות שלה הוא חותר להבין ולנסח על רקע עבודתו האנליטית. דוגמה בולטת נוספת ניתן למצוא במסתו על *Das Unheimliche* (החבבית),¹⁵ כשאת ייחודיות המילה הגרמנית וייחודיות החוויה שהיא מתארת פרויד מנסה להמחיש באמצעות אוסף של סיפורים אישיים, יצירות ספרותיות, דוגמאות מהקליניקה, אשר מאפשרים לו להציג הצעות שונות של הגדרה שאינן בהכרח מתיישבות לכדי תיאוריה סדורה וסופית.

הבדיחה מחולקת לשלושה חלקים עיקריים:

החלק האנליטי פותח בניסיון למפות את המחקר בתקופתו על הגדרת ה-Witz, ומשם מוצגת רשימה מרשימה של בדיחות שאותן פרויד מנסה לארגן תחת כמה קטגוריות של סוגי בדיחות כדי שמתוכן תעלה עבודתו הגדרת הבדיחה. פרויד מתאר את אופני הפעולה של הבדיחה: עיבוי, התקה, מודיפיקציה ועוד, כלומר היא

14. Samuel Weber, *The Legend of Freud* (Expanded edition), Stanford, California: Stanford University Press, 2000, pp. 121-156
 15. זו הצעתנו לתרגום המילה הגרמנית, כפי שיופיע בתרגום החדש בסדרת "זיגמונד פרויד – מבחר כתבים", במקום התרגום הישן ל"המאויס".

מובנת כעבודה של משחקי שפה, של מה שהוא מתאר כ"עבודת הבדיחה". מתוך כך פרויד מציג הבחנה בין בדיחת מילים לבדיחת מחשבה.

החלק השני של הספר, הסינתטי, מתאר את מנגנון הפעולה של הבדיחה. פרויד מציע הבחנה נוספת, שאינה בהכרח חופפת את ההבחנה הקודמת או מבטלת אותה, הבחנה בין בדיחה מגמתית לבדיחה מופשטת, תוך התעכבות במיוחד על זו המגמתית על כל היבטיה התוקפניים והמיניים-דחפיים ותלויי ההדחקה (בהקשר לכך יש לציין שמלבד הבדיחה ראה אור ב־1905 גם שלוש מסות על התיאוריה של המיניות, שלפי ארנסט ג'ונס כתבי היד שלהם נמצאו זה לצד זה על שולחנו של המחבר. ואכן הדגשת המיניות והדחקה בולטת בחלק זה של הבדיחה, בשעה שפרויד מוסיף לנדבך המבני של הבדיחה את הנדבך הליבידינלי שלה). זו ההזדמנות של פרויד לתאר את פרקטיקת הבדיחה כתוצר של הלחץ התרבותי על האני. בהמשך פורש פרויד תיאור כלכלי של התהליכים הנפשיים אשר עוברים על המבדח והמבודה, תוך כדי התעכבות מוקדמת על ההבחנה בין ייצוג מילה לבין ייצוג עצם (השווה להבחנה של דה סוסיר בין מסמן למסומן)¹⁶ ותוך כדי דיון מוקדם על האופי המשחקי-ילדי של הבדיחה.

החלק השלישי, התיאורטי, מנסה לקשר את הבדיחה לחלום וללא-מודע. תיאור המנגנון הנפשי בבדיחה מוצג ביחס למסגרות התרבותיות המלחיצות/מדכאות. כמו כן, פרויד מבקש לנסח באופן תיאורטי את הדמיון ואת ההבדל בין הבדיחה לקומי, בין העבודה הלשונית של הבדיחה לעבודה הדמיונית/מימטית של הקומי: יחס של השוואה והנגדה בין שני אנשים מאפיין את הקומי, ואילו הבדיחה זקוקה תמיד לאחד של אותו זוג, לדמות השלישית (המאזין). כנגד

16. ראו פרויד דה סוסיר, קורס בבבלשנות כללית, תרגום: אבנר להב, תל אביב: רסלינג, 2005, עמ' 177-190.

ההיבט המודע (והילדותי) של הקומי "הבדיחה היא התרומה לקומיות מתחום הלא-מודע" (2.VII, הדגשה במקור). הדיון על הדואליות של הקומי מקדים במידה מסוימת את הדיונים המאוחרים יותר של פרויד על הנרקסיזם כמתבטא ביחסי ההזדהות והתוקפנות בין האני לזולת.

* * *

מלאכתו הנאה והשקדנית של המתרגם רן הכהן מאפשרת לקורא העברי לבחון מקרוב את יצירתו של פרויד ואת עבודתו על הבדיחה, תוך כדי היכרות עם המקורות הגרמניים של הבדיחה ומשמעויותיה. במרבית המקרים העדיף המתרגם שלא לעברת את הבדיחות לגרסאות ישראליות של הבדיחה, אלא לתרגמן כלשונן, ובאמצעות הערות שוליים לתאר את הקשרי השפה הגרמנית (או היידיית) של הבדיחות. מסיבה זו הותרנו את כל הערות השוליים, כולל אלו של העריכה המדעית ושל המתרגם, בתחתית העמודים לנוחיות הקוראים.

המילה הגרמנית "Witz" תורגמה כאן לרוב כ"בדיחה" ו"witzig" כ"מבדח". המילה העברית "בדיחה" משקפת בצורה הנאמנה ביותר את מגוון המשמעויות שפרויד ביקש למסור ביחס למילה "Witz".¹⁷ גם בתרגום לאנגלית תורגמה המילה כ"joke". אף על פי כן על הקוראים להיות ערים לכך שהניסוחים של פרויד על ה-Witz נוטים לעתים להבנת המילה כשנינה, חידוד לשון, חוכמה לשונית, בדומה למילה האנגלית "wit".

במידה מסוימת המתח בין בדיחה כמושג רחב יותר לבין שנינה כיצירה תרבותית מובחנת יותר קשור גם לאופן שבו פרויד מבין את ה-Witz כטקסט שנע בין שני מישורים תרבותיים קוטביים: מהבדיחות היהודיות העממיות ועד לטקסט הפרגמנטרי האליטיסטי בתרבות הרומנטית; תנועה שהיא ממש פמיליונרית.

התרגום הנוכחי נעשה לגרסה המאוחרת שפרויד הוציא בשנת 1912 (המהדורה הראשונה ראתה אור בשנת 1905), כפי שהיא מופיעה היום בכרך IV של המהדורה המדעית של כתבי פרויד בגרמנית (*Studienausgabe*).

17. ראו דוגמאות תרגום אחדות מתוך המילונים הבאים:

- מילון גרמני-עברי לנגנשיידט-אחיאסף (1992): Witz = בדיחה, הלצה, מהתלה, חידוד, שנינות, חריפות. witzig = הלצי, שנון, מבדח. במילון המקביל העברי-גרמני: בדיחה = Witz.
  - מילון גרמני-עברי ז. ברנשטיין (1979): Witz = הלצה, בדיחה.
  - *Deutsch-Hebräisches Wörterbuch* von S.M. Laser und H. Toroznyer, Berlin und Wien: Benjamin Harz Verlag, 1927 (Geist); הלצה, בדיחה, חידוד (Scherz); חוכמה (Kniff). witzig = מחודד.
  - *Cassell's German and English Dictionary* by Karl Breul and Harold T. Betteridge, London: Cassell, 1957: Witz = wit, wittiness; witticism, joke; (archaic) esprit, mother wit, common sense.
  - מילונים באינטרנט לגרמנית-אנגלית מתרגמים לרוב Witz בעדיפות ראשונה כ-joke ואחרי כן גם כ-wit, quip, jest, gag.
  - מילון אבן-שושן החדש: בידח = שימח, סיפר או עשה דברים המביאים לידי שחוק ושמחה; בדיחה = מהתלה, חידוד, אנקדוטה, סיפור מבדח ומצחיק.
- השוו להתחבטות של עורכי המהדורה האנגלית המאוחרת לגבי אופן התרגום של Witz ל-joke ול-wit: Sigmund Freud, *Jokes and their Relation to the Unconscious*, The Penguin Freud Library, vol. 6, trans. And ed. James Strachey (The present volume edited by Angela Richards), London: Penguin Books, 1991, pp. 34-36. אגב, התרגום הראשון של הספר לאנגלית ראה אור בשנת 1916 בתרגומו של A. A. Brill תחת הכותרת *Wit and its Relation to the Unconscious*.